

KUR'AN'DA ÜMMÎ KAVRAMININ SEMANTİK ANALİZİ VE BU BAĞLAMDA HZ.PEYGAMBER'İN ÜMMÎLİĞİ MESELESİ

Mehmet SOYSALDI*
Songül ŞİMŞEK**

ÖZET

Bu araştırmada, önce ümmî kelimesinin anlamsal çerçevesi üzerinde durulup, bu kavramın Kur'an-ı Kerim ve hadislerde kullanılış anlamları incelenmiştir. Böylece ümmî kavramının semantik analizi yapıldıktan sonra, Hz.Peygamber'in ümmî olup olmadığı yani peygamberlikten sonra okuma yazma öğrenip öğrenmediği konusu araştırılmıştır.

Kur'an'da, altı yerde geçen ümmî kelimesi, kendilerine kitap inen Kitap Ehlinden bir grup için kullanıldığı gibi, Hz.Peygamber ve onun toplumu olan Araplar için de kullanılmıştır. Ümmî kelimesi, öğrenim görmemiş, okuma yazma bilmeyen kimse anlamına geldiği gibi, Ehl-i Kitabın elindeki Tevrat ve İncili okumamış, onların bilgileriyle beslenmemiş kişi anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca bu kelimenin Hz.Peygamber'in hitabettiği toplum olan Araplar ve Hz. Peygamber'in vasfı olarak ta kullanıldığını görmekteyiz.

Hız.Peygamber'in peygamberlikten önce okuma-yazma bilmediği nass ile sabit olup bu konuda İslâm âlimleri arasında herhangi bir ihtilaf da yoktur. Bi'setten sonra, Hz. Peygamber'in ne bir kâtip gibi yazı yazdığı ne de bir kitaptan -bu kitap Kur'an olsa bile- okuduğuna dair sahih bir habere rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber, okuma yazmayı en üst düzeyde öğrenebilecek zeka ve kabiliyete sahipken onun Kur'an'ı yazdığına dair hiçbir haber nakledilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ümmî, semantik, analiz, Hz.Peygamber.

THE SEMANTIC ANALYSIS OF THE NOTION OF THE “ILLITERATE” (UMMÎ) IN THE QUR'AN AND THE ILLITERATION OF PROPHET MOMAMMED IN THIS SITUATION

ABSTRACT

In this study, first of all, we emphasized the semantics of the word “illiterate” and its usage meanings in the Qur'an and Hadiths. So after doing the semantic analysis of the notion illiterate we explored whether Prophet Mohammed was illiterate or not.

The word illiterate which was used six times in the Qur'an is used both for the prophets who the holy books were revealed for and for Prophet Mohammed and his community Arabs. The word “illiterate” not only means the person who cannot read or write but also the word who didn't read the old Testament and the Bible and didn't benefit from their ideas. This word is also used to characterize Hz.Mohammed, the Prophet.

That the Prophet Mohammed couldn't read and write before his prophethood was proved with the verses of the Qur'an and the Hadith and that there is no any conflict among the doctors of the Muslim theology. After the declaration of the prophethood there is no any evidence that Hz.Mohammed wrote and read anything ever if it was holy book the Qur'an.

* Doç.Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak. msoysaldi@firat.edu.tr

** Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğr.

Although Hz.Mohammed had the top ability to learn to read and write there has not been any prof about his reading and writing anything.

Key words: Illiterate, semantics, analysis, The Prophet.

GİRİŞ:

Kelimeler bir dilin yapı taşlarıdır. Dil de “düşüncenin kendini idrak ettiği iklim, yeşerip boy attığı topraktır.”¹ İnsanın, bildiği kelimelerin kemiyet ve keyfiyeti orantısında tefekkür ufku genişler. Kur’an dili Arapça’dan gelen kelimeler, milletimizin düşünce ufuklarını açmış, onlara yeni sahalarda düşünme imkanı vermiştir. Türkçe o kelimelerle zengin bir muhteva kazanmıştır.

Başlangıçta Kur’ânî anlamları ile dilimize giren kelimeler zamanla bir takım mana kaymalarına uğrayarak değişmişlerdir. Buna paralel olarak düşünce şekli ve kıymet hükümleri de değişikliğe uğramıştır. Daha açık bir ifade ile, Türkçemizdeki Kur’an asıllı kelimeler, Kur’ânî manalarını kaybedince, bunlara dayalı düşünce de ister istemez Kur’ânî temelinden uzaklaşmıştır. Bundan dolayı zaman zaman bu mana değişiklikleri ile oluşan yanlış veya eksik anlamlara engel olunarak, düşünce Kur’ânî temeline oturtulmalıdır. Aksi takdirde hâdiseleri, meseleleri, insanları, hareket tarzlarını ve fikirleri değerlendiren, Kur’an’ın ihtiva ettiği hakikatten uzaklaşılmasına rağmen, bu değerlendirme Kur’an’a uygun zannedilir. Neticede de, istenmediği halde, hatalı hareketler, Kur’ânî diye sürdürülür.

Kur’an’daki kavramların daha iyi anlaşılabilmesi, Kur’an sistemindeki kavramlar ağına hakkıyla vakıf olmaya ve bu kavramları Kur’an konteksi içerisinde değerlendirmeye bağlıdır. Kur’an’daki kavramları açıklarken, kelimelerin manalarının zaman içinde gösterdiği değişiklikleri göz önünde bulundurmamız gerekir. Çünkü kelimeler, zaman içerisinde meydana gelen psikolojik ve sosyal olayların tesiri ve milletlerin kurdukları medeniyetlere etki eden çeşitli faktörlerle nesilden nesile bir takım farklılıklar gösterebilmektedir.

Kelimelerin zaman içerisindeki mana değişiklikleri semantik ilminin konusudur. Semantik, Yunanca, semantikos’tan gelen ve manalı, manidar, gizli anlamı olan bir kelimedir. Bunun fiil kökü Yunanca “semainein” olup, “göstermek, mana vermek, kastetmek” anlamına gelmektedir.² Semantik Türkçe’de; mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi³ olarak kullanılmaktadır. Kısaca semantik, bir dilin anahar terimleri üzerinde yapılan analitik çalışmadır.⁴ Yani kelimelerin tarihî seyir içinde kazandığı manalar bakımından yapılan bir incelemedir. Biz de bu araştırmamızda semantik ilminin verilerinden istifa-

¹ Doğan, D.Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara,1982, Sunuş,1.

² Korzybski, Alfred, *Science and Sanity*, America 1958, s.19.

³ Türkçe Sözlük, T.D.K, Ankara 1983, II, 1033.

⁴ İzutsu, Toshihiko, *God and Man in the Koran*, Tokyo 1964, s.11; Semantik hakkında daha fazla bilgi için bkz, Ulman, Stephan, *Semantics*, Oxford, New York 1979, s.6; Palmer, F.Robert, *Semantics*, Cambridge University Press, Londra 1976, s.35-41; Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara 1978, s.118-121; Soysaldı, Mehmet, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay., İzmir 1997, s.5-16.

de ederek, Kur'an-ı Kerim'de ümmî kavramının semantik tahlilini yapıp, bu bağlamda Hz.Peygamber (s.a.v)'in ümmî olması ve daha sonraları okuma yazmayı öğrenip öğrenmediği konusunu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

A- ÜMMÎ KAVRAMININ ANLAMSAL ÇERÇEVESİ

a) “Ümmî” Kelimesinin Lügat Anlamı

Lügatler “ümmî” kelimesinin “el-ümm” kökünden veya “el-ümmet” kökünden türemiş nisbe sıfatı olduğunu kaydetmektedirler. “el-Ümm” kelimesi sözlükte, “anne, bir şeyin aslı, temeli” anlamlarını ifade etmektedir. “el-Ümmet” ise, topluluk, bir kabilenin bir kısmı anlamına gelir.⁵ Bu kök “ümmiyyetü” şeklinde kullanılırsa gaflet ve cehalet anlamını ifade eder ki “el-ümmî” kelimesi bu köke nispet edildiği takdirde, “bilgisi az olan kimse” anlamını taşır.⁶ Kâmus Tercemesi'nde kelimenin bu anlamlardan biraz farklı bir anlamı daha ifade ettiği belirtilmektedir. Buna göre; şiir söylemesini bilmeyen, sözü bir araya getiremeyen kimseye de “ümmî” denir.⁷ Hz. Peygamber'in sıfatı olarak “ümmî” nisbesinin “ümmü'l-kur'â'ya (yani Mekte'ye) mensup” anlamını taşıdığı söylenmiştir.⁸ Öğrenim görmemiş, okuma yazma bilmeyen kimseye de “ümmî” denmektedir.⁹

Şu halde “ümmî” kelimesi, ana anlamındaki “ümm” köküne nispet edilirse, “anneye mensup, anneci, anne tarafını tutan” vb. anlamlar içerir ki yaratılış berraklığını, saflık ve merhameti ifade etmesi bakımından son derece ilginç nüktelere kaynaklık eder. Bu bağlamda İbn Manzur'un ifade ettiğine göre, Zeccac ve Ebû Müslim, “ümmî” kelimesini, “annesinden doğduğu huy, tabiat üzere kalmış ve okuma yazma öğrenmemiş kimse” olarak tarif ederler.¹⁰ Topluluk anlamındaki “ümmet” veya şehirlerin anası anlamındaki “ümmü'l-kur'â'ya nispet edildiği takdirde de “ümmî” kelimesi, “bağlı bulunduğu toplumun arasında yetişmiş, şahsiyeti doğuştan getirdiği melekelerle ve çevresinden aldığı, öğrendiği şeylerle şekillenmiş, toplumundan kopuk bir hayat yaşamamış kimse”yi ifade eder.

Eski lügat âlimleri, ümmî kelimesinin okuma yazmayla ilgili manasını, Arapların o zamanki hayat şartlarını göz önünde bulundurarak açıklamışlardır. Kelimenin bu anlamı, Araplar arasında okuyup yazmayı pek az kimsenin bildiği ve bunun erkeklere mahsus olduğu bir devrede doğmuştur.¹¹

⁵ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1990, XII, 34; Asım Efendi, Ebu'l-Kemal Seyyid Ahmed, *Kamus Tercemesi*, İst., H.1305, IV, 177-178.

⁶ Râğıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'an*, Beyrut, 1997, s.87.

⁷ Asım Efendi, a.g.e., s.178.

⁸ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst., Trs., IV, 148; Râğıb, a.g.e., s.87.

⁹ Bakabildiğimiz bütün kaynaklar “ümmî”nin bu anlamını vermişlerdir. Bkz. Yukarıdaki lügatlerin ilgili maddeleri.

¹⁰ İbn Manzur, a.g.e., XII, 34.

¹¹ Çetin, M. Nihad, “Ümmî mad.”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., İst., 1986, XIII, 104.

b) Ümmî Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı

“Ümmî” kelimesi, Kur'an'da altı yerde geçmektedir.¹² Bunlardan dördü çoğul (el-ümmiyûn) kalıbında, ikisi de tekil (el-ümmî) kalıbında geçmektedir.¹³ Şimdi Kur'an'da ümmî kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığını görerek tahlil etmeye çalışalım.

Ümmî kelimesinin geçtiği ayetleri incelediğimizde başlıca şu anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz:

1- Ehl-i Kitabın elindeki Tevrat ve İncili okumamış, onların bilgileriyle beslenmemiş kişi anlamında:

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

“Onlar (Ehl-i Kitab) arasında ümmî kimseler var ki, Kitabı bilmezler. Bütün bildikleri birtakım kuruntular (yahut kulaktan dolma şeyler)dir; onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar.”¹⁴

Bu ayette “ümmî” kelimesi, çoğul formuyla (ümmiyyûn) şeklinde kullanılmıştır. Râzî, bu ayetteki “ümmiyyûn” kelimesini şu şekilde açıklamaktadır: “Ümmî” kelimesi üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bazısı ümmîyi, (lâ yukırru bi kitâbin ve lâ bi rasûlin) “bir kitap ve bir Rasul ikrar etmeyen, onaylamayan kimse” olarak tarif ederken diğeleri ise, (men lâ yuhsinu'l-kitâbete vela yuhsinu'l-kıra'ate) “yazısı ve okuması güzel olmayan kimse” olarak tarif etmişlerdir. Râzî'ye göre ikinci mana daha doğrudur.¹⁵ Ancak ayetin siyak ve sibakı göz önünde tutulduğunda bu pasajda “ümmiyyûn” sıfatıyla vasıflandırılan kişilerin Yahudilerden kutsal kitaplarının öğretilerinden habersiz olup kendi kuruntu ve zanlarına dayalı dinî bir tutum sergileyen kimseler olduğu anlaşılır.¹⁶

وَمِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِعُقُوبِ يَدِيَارِ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

إِلَّا مَا دَمَّتْ عَلَيْهِ قَامًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“Ehl-i Kitap'tan öylesi var ki, kendisine bir hazine emanet et-sen sana (sadaqatle) iade eder; ve öylesi de var ki, ona ufak bir altın sikke emanet etsen başında dikilmedikçe sana geri vermez. Bu (tutum) onların “Kitap ile ilgisi olmayan (ümmiyyîn) bu halkla yaptığımız hiçbir şeyden dolayı bize bir sorumluluk yoktur!” demeleri sebebiyledir.”¹⁷

¹² Bkz., Abdalbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres Li Elfâz'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut Trs, s.81.

¹³ Bakara, 2/78; Âl-i İmran, 3/20,75; Cuma, 62/2; Araf, 7/157-158; el-Hamsî, Muhammed Hasan, *Tefsir ve Beyan Mea Esbaba'n-Nuzul li's-Suyufi Mea Fehâris Kâmile li'l-Mevadî-i ve'l-lilfâz*, Beyrut, Trs., s.21.

¹⁴ Bakara, 2/78.

¹⁵ er-Râzî, Fahreddin, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebir* (Mefatihü'l-Gayb), Beyrut, 1995, I, 574.

¹⁶ Mevdûdî, Ebû'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yay., İst., 1991, I, 89; Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yay., İst., 2000, s.23; İbn Kesir Ebu'l-Fida İsmail, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yay., İst., 1991, II, 395.

¹⁷ Âl-i İmran, 3/75.

Bu ayetteki Kitap Ehli'nden kasıt, Yahudilerdir. “Ümmiyyîn” de Yahudiler dışında kalan kitap bilgisine sahip olmayan toplumları ifade etmektedir.¹⁸ Ayet, Yahudilerin kendileri dışındaki toplumları, ilâhî bir kitapları olmadığı için hakir gördüklerini ve kendilerinde, onların haklarını gasbedebilme selahiyeti gördüklerini ortaya koymaktadır. Tabir caizse bu ayette geçen “ümmiyyîn” ifadesi, bizim dilimizde kullanılan “kitapsız” deyimine ve anlayışına tekabül etmektedir.

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلْتُ رَبِّي لِي وَلَمْ أَتَّبِعْهُ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ
أَسَلْتُكُمْ فَإِنْ أَتَّعْتُمْ فَقَدْ أَتَّعْتُمْ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

“O halde (Ey Peygamber!), seninle tartışılarsa de ki: Ben tüm benliğimi Allah’a teslim ettim ve bana tâbi olan herkes de öyle yaptı. Daha önce vahiy verilmiş olanlara ve ümmîlere sor: ‘Siz de İslâm’ı kabul ettiniz mi?’ Eğer İslâm’a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah kullarını hakkıyla görendir.”¹⁹

Râzî, bu ayette geçen “ümmiyyîn” kelimesinden muradın, müşrik Araplar olduğunu, onların da bu vasıfla, şu sebeplerden ötürü anıldığını söylemektedir:

Müşrik Araplar, bu vasıfla, okuma yazma bilmeyen kimseye benzetilerek, ilâhî bir kitaba muhatap olmamalarından dolayı ve onların çoğunluğunun okuma yazması olmaması sebebiyle, bu isimle isimlendirilmişlerdir. Her ne kadar aralarında okuma yazma bilen varsa da bu nadirdir.²⁰

Bu ayetteki “ümmiyyîn” kelimesiyle özelde müşrik Araplar kastedilse²¹ de, onunla, genel olarak kendilerine vahyedilmiş bir kitapları olmayan toplumlara işaret edilmektedir. Yani Ehl-i Kitab’ın karşıtı olarak kullanılmıştır.²²

2- Hz.Peygamber’in hitabettiği toplum, Araplar:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِسَابَ
وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“O’dur, ümmîler içinde, kendilerinden olup onlara ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen. Oysa onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”²³

Bu ayette “kitab” kelimesi ile son ilâhî vahiy olan Kur’an kastedilmiştir. “Ümmiyyîn” kelimesinden kasıt ise, müşrik Araplardır.²⁴

¹⁸ Mevdûdî, a.g.e., I, 271.

¹⁹ Âl-i İmran, 3/20.

²⁰ er-Râzî, a.g.e., III, 175; Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münîr fi'l-Akide ve's-Şeriat ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1991, III, 177.

²¹ Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b.Ahmed, *el-Câmi Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1985, IV, 45.

²² Esed, a.g.e., s.92. Esed, bu açıklamayı Râzî'nin yorumuna göre yaptığını açıklamıştır.

²³ Cuma, 62/2.

²⁴ Bkz., Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 32; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., Trs, IX, 430; Şahin, Abdussabur, “*Hz.Muhammed*

Burada Arapların okuryazar, ilim sahibi insanlar olmadıklarına işaret edilmektedir.

Kısaca bu ayette, Yüce Allah, ümmî Araplar içerisinde, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları cehalet, şirk ve kötü ahlâk kirlerinden, batıl inançlardan temizleyip yücelten, o sapık insanlara Kitabı ve Hikmeti öğreten bir elçi gönderdiğini belirtmektedir.

3- Hz.Peygamber'in vasfı olarak kullanılması:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُونًا عِنْدَهُمْ فِي الْوُحَاةِ وَالْإَنْجِيلِ

“Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı bulacakları ümmî elçinin izinden giderler.”²⁵

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

“إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمَّا تَأْتُوا بِاللَّهِ وَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah'ın gönderdiği peygamberiyim. O Allah ki bütün göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Hem diriltir hem de öldürür. Onun için gelin Allah'a ve peygamberine iman edin. Allah'a ve Allah'ın bütün sözlerine inanan ümmî peygambere uyun ki, kurtuluşa erebilirsiniz.”²⁶

Kur'an-ı Kerim'de “ümmî” nisbesi sadece bu ayetlerde Hz. Peygamber'in sıfatı olarak tekil formunda kullanılmıştır. Bu ayetlerde Hz.Peygamber (s.a.v), kitap ehli olanların onun ismini ve sıfatlarını Tevrat ve İncil'de bulacakları, inanıp kendisine tâbi olanların ise, selamete kavuşabileceği bir ümmî peygamber olarak anılmaktadır.

Merhum M.Hamdi Yazır'ın da dediği gibi, Ümmî ism-i mensubunda üç türlü nisbet ihtimali bulunmaktadır:

1.Ana anlamında olan “ümm” nisbetidir ki, sanki “anasından doğduğu hal üzere kalmış”, yaratılışındaki safiyet ve fitrat hiç değişmeden olduğu gibi durumunu korumuş, sonradan yeni yeni değişikliklere uğramamış ve hiçbir şekilde bozulmamış anlamını ifade eder.

2.Ümmete mensub olmak, yani Arap Ümmeti'ne mensup olmak demek olur ki, Hz. Peygamber'in, “Biz hesap ve yazı bilmeyen bir ümmetiz”²⁷ sözünde ifade ettiği gibi, Araplar hesap kitap bilmez bir kavim olarak tanınmakta idiler.

3.Ümmü'l-Kurâ'ya mensup, yani Mekke'li demektir.

Bu üç nisbenin üçünde de “ümmî” okuyup yazmayla uğraşmamış manasına gelen bir vasıf, özelliştir. Ümmîlik, sıradan insanlar hakkında kullanıldığı zaman genelde ilim eksikliğini ifade eden bir noksanlık sıfatıdır. Ümmîlik, Hz.Peygamber için kullanıldığında okuyup yazanlardan daha bilgili olması, Allah tarafından ilâhî bilgilerle

(s.a.v) *Okuma ve Yazmayı Biliyor mu idi?*”, Çev: Tayyar Altıkulaç, Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 12, Sayı: 4, Ankara, 1973, s.196.

²⁵ Araf, 7/157.

²⁶ Araf, 7/158.

²⁷ Buhârî, Savm, 13; Müslim, Siyam, 135; Ebu Davud, Savm, 4; Nesâî, Siyam, 17; Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, II, 43,52, 122, 129.

donatılmış olması ve vehbî ilimlere sahip olması sebebiyle, bu onun fitratının yüceliğine delalet eder. İlmî yüceliği ve kemâli, okuyup yazanları aciz bırakan bir peygamber hakkında “ümmî”lik, her türlü şüpheliyi ortadan kaldıran ve onun doğrudan doğruya Allah’tan gönderildiğini her türlü şüpheden arınmış olarak ispat eden harikulade bir üstün özelliktir, yani başlı başına bir mucizedir. Bu bakımdan “*o resul, o ümmî nebi*” vasfıyla anılması, “o risaleti ve nübüvveti açık olan mucize sahibi peygamber” demekten daha açık seçik bir belagat örneğidir.²⁸

Yukarıda zikrettiğimiz Bakara suresi 78.ayetinde geçen “ümmiyyûn” ifadesi, okuma yazma bilsin veya bilmesin ilâhî kitap, yani vahiy bilgisine sahip olmayan, kesin bilgiye dayanmayan, sadece birtakım kuruntu ve zanlara tutunarak hükmeden kimseler için kullanılmıştı. Bu son iki ayette ise, Hz. Peygamber için kullanılan bir sıfat olan “ümmî” hem okuma yazma bilmemeyi hem de geçmiş vahiylerin yani Ehl-i Kitab’ın kitaplarının bilgisine sahip olmamayı, her şeyden öteye fitrat temizliğini ifade eder.

“Ümmî” nisbesinin kelime anlamından birinin de cehalet/bilgisizlik olduğunu hatırlayacak olursak, bu vasfı ilk bakışta Hz. Peygamber için düşünmek pek hoş görünmüyor. Olumlu ve olumsuz anlamları bünyesinde barındıran ümmî kelimesi, Hz. Peygamber için kullanıldığı zaman bir noksanlığın ifadesi değil, fitrat yüceliğinin göstergesi olur. Zira “ümmî” olan bir insan olağan durumun aksine olarak çalışıp çaba göstermeden Allah tarafından ilâhî bilgilerle donatılmış, indirildiği tarihten bu zamana kadar tüm bilginlere, ediplere meydan okumuş, bu zamandan sonra da meydan okumaya devam edecek olan mucize bir kitapla şerefendirilmiştir.²⁹

“Ümmî” nisbesi Hz. Peygamber’in sıfatı olarak kullanıldığında olumsuz bir anlam içerseydi, onun için bu vasfın kullanıldığı ayetin (A’raf 157) devamında onun öğreticiliğinden bahsedilmezdi. O ümmî peygamber geçmiş vahyin temsilcilerine elçi olarak gönderilmiş, onlara temiz şeyleri helal kılıp, pis şeyleri haram kılma ve onların üzerindeki ağır yükleri kaldırma gibi bir görevle görevlendirilmiştir. Kitap ehlinden olmayan ümmîlere de kitabı ve hikmeti öğretmeye memur tutulmuştur.

Netice olarak diyebiliriz ki, yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde de görüldüğü gibi Kur’an’da ümmî nisbesi, Ehl-i Kitab’ın kendi ilâhî kitaplarını tanımayan, zanlarına uyan cahil kişiler için kullanılırken, Ehl-i Kitab’tan olmayan toplumlar için kullanıldığında ise, temelde ilâhî kitap bilgisinden (vahiy kültüründen) yoksun kimselerin, özelde de okuma yazma bilmeyen müşrik Araplar’ın vasfı olmaktadır. Ümmî

²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 146.

²⁹ Yazır, a.g.e., IV, 146; Râzî, a.g.e., V, 380. Râzî, Hz. Peygamber’in okuma-yazma öğrenmesinin çok kolay olduğu halde öğrenmemiş olmasının sebebinin, o zaman kâfirlerin Kur’an’ı Muhammed yazmıştır diye şüphelenmeleri olarak açıklar ve bu bağlamda Ankebut suresi 48. ayeti zikreder.

sıfatı, Hz. Peygamber için noksanlık olarak değil, bilakis pozitif bir özellik olarak kullanılmıştır.

c) Hadislerde Ümmî Kelimesinin Kullanımı

“Ümmî” kelimesi için Kütüb-ü Sitte’nin çeşitli bölümlerinde Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadislerle baktığımızda bu kelimenin genellikle Hz. Peygamber’in ve onun kavminin bir özelliği olarak kullanıldığını görmekteyiz.³⁰ Ancak bu kullanımlar arasında “ümmî” kelimesinin ne anlama geldiğini açıklayan iki hadis var ki, biz, burada bu hadisleri zikredip diğer kullanımların ise sadece kaynağını belirtmekle yetineceğiz.

Bu rivayetlerden birinde ümmî kelimesi şu şekilde geçmektedir:

“Biz ümmî (anadan doğma sıfatta) bir ümmetiz, ne yazı yazarız ne de nücüm seyrinin hesabını anlarız. Bize lazım olan bir ay kâh şöyledir kâh böyledir. (Râvî dedi ki:) Rasulullah bununla bir ay bir defa yirmi dokuz, bir defa otuz gündür, demek ister gibi mübarek parmaklarıyla işaret buyurdu.”³¹

Bu hadiste Rasulullah, “Ümmî kelimesini tam anlamıyla; “okuma yazma ve hesap işlerini bilmeyen”, veya; “astroloji bilgisini bilmeyenler” anlamında kullanmıştır.

Übey b. Ka’b (r.a)’dan rivayet edilen diğer bir hadiste ise şöyle geçmektedir:

“Rasulullah, Cebrâil ile buluştu ve ona “Ey Cebrâil! Ben ümmî olan bir ümmete gönderildim. (Buistü ile ümmetin ümmiyyetin). Bunların arasında yaşlı, hasta, güçsüz, çocuk, cariye ve asla kitap okumamış kişiler vardır” dedi. Cebrâil: “Yâ Muhammed! Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir” dedi.³²

Hadiste geçen, “Ümmetün ümmiyyetün” ifadesi, “anadan doğduğu gibi saf (bozulmamış) ve anne kültürüyle yetişmiş kimseler” anlamındadır. Yani o kimseler, öğrendiklerini mensubu buldukları toplumdan işitme yoluyla öğrenmişlerdir. Kitap okuyup yazan insanlar değildir. Nitekim hadiste “Onlar arasında asla kitap okumamış kimseler vardır” ifadesi, bunu göstermektedir. Okuyup yazarak başka kültürlerden etkilenmemişler, kendi toplumlarının bilgi ve kültür birikimi de kendilerine basit bir şekilde işitme yoluyla aktarılmıştır. Bu sebeple entelektüel bir bilgiye sahip değildirler. Toplumlar arası etkileşim ve bir toplumun kendi gelecek nesillerine bilgi birikimini yaygın bir şe-

³⁰ Bkz. Buhârî Cenaiz 79, Cihad 178; Müslîm, İman 131, Fitan 119, Salat 179; Ebû Davud, Salat 130, İbn Mace, Zühd 34. Taberî, tefsirinde konuyla ilgili ayetlerin hepsinde “ümmî” kelimesini açıklarken okuma-yazma bilmeyen anlamına gelen rivayetlerle açıklanmıştır. Bkz., et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyan An Te'vili'l-Kur'an*, Beyrut, 1995, XI, 8.

³¹ Buhârî, Savm, 13; Müslim, Sıyam, 135; Ebu Davud, Savm, 4; Nesâî, Sıyam, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 43,52, 122, 129; Zeynüddin b. Ahmet, *Sahih-i Buharî Tecdid-i Sarih Tercemesi*, Çev. Kamil Miras, Ank., 1984, V, 258; *Sahih-i Müslîm Tercemesi ve Şerhi*, Sönmez Yay., İst., 1993, VI, 19.

³² *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, Çev. Osman Zeki Mollaahmetoğlu, Yunus Emre Yay., İst., Trs., V, 69-71, Kıraat babı.

kilde ulaştırması büyük ölçüde kitaplarla, okuma yazmayla mümkün olmaktadır. Araplar, her ne kadar o zaman kitabî kültüre sahip Rumlarla, Fârisîlerle ve çok yakınlarında bulunan Yahudilerle iletişim içinde olsalar da bu kültür alışverişi yazıya geçirilmediğinden ve kitap okuma yoluyla olmadığından bilginin ve kültürün günlük yaşamdaki tezahürlerinden öteye geçememiş ve halkın büyük kısmı arasında yaygınlık kazanamamıştır. Yoksa Hz. Peygamber'in dönemindeki Arap toplumunun hiç okuyup yazmadıkları yada hesabı hiçbirinin bilmediği anlamına gelmez. Nitekim o zaman okuma yazma bilen Mekke'deki Arapların sayısının, bazı kaynaklar, on yedi kişi ile sınırlandırır da bazı kaynaklar, bunun daha fazla olduğunu söylemektedir. O dönemin olayları incelenirse bunun böyle olduğu anlaşılır. Çünkü Hz. Peygamber, kendisine ilk vahiy gelmesinden itibaren inzal olan ayetleri yazdırmaya başlamıştır. Nazil olan ayetleri varaklar halinde Müslümanlar okumaktaydılar. Bunun en meşhur örneği Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce kızkardeşi Fatıma'nın evinde eniştesi Said b.Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in Kur'an'dan ayetleri yazılı bir sayfadan okuması ve bu okuyuş esnasında Hz. Ömer'in Müslüman olmasıdır.³³ Ama okuma yazma bilmeyenlerin sayısı, bilenlerden daha çok olduğundan Araplar, "ümmî" olarak vasıflandırılmışlardır.³⁴

"Ümmî nisbesi bu hadislerde Hz. Peygamber'in tek kendi sıfatı olarak değil bütün Arap toplumunun sıfatı olarak kullanılmıştır. Bu da Cuma suresinin 2. ayetine uymaktadır. Şu halde Hz. Peygamber'in hem kendisi hem de toplumu ümmî idi. Yani kitabî, entelektüel bilgiye sahip değillerdi. Allah, âlemlere rahmet ve hidayet rehberi olarak gönderdiği son elçisini bir hikmete binaen ümmî bir insan olarak seçmiş, onun toplumunu da vahyin ilk muhatapları olarak, felsefî doktrinlerden, ince teolojik çekişmeler sonucu tahrif olmuş dinlerden beslenmemiş saf, basit bir yaşayışa sahip bir toplum olmasından dolayı seçmiştir ki, bu çekirdek nesil ilâhî vahyi tüm insanlığa başka öğretilerle karıştırmadan ulaştırabilinler.³⁵

B- Hz. Peygamber, Okuma Yazma Biliyor Muydu?

Hz. Peygamber'in okuma yazmayı bilip bilmediği meselesini müzakereye geçmeden önce şu hususların göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağını düşünmekteyiz.

"Ümmî" kelimesinin yukarıda zikrettiğimiz bütün anlamları, - bunun içine okuma yazma bilmek de dahil- içine alacak genişliğe sahip olmasına rağmen Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesinin A'raf suresi 157. ayetten ve yukarıda geçen hadisten çıkarmak yetersiz görünmektedir. Çünkü kelime, temelde/kök itibariyle; "anneye mensup veya yaşadığı topluma, şehre mensup, bağlı, saf ve temiz" anlamlarını taşımaktadır. Kelime, okuma yazma bilmeyen kimseler için kul-

³³ Köksal, M. Asım, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, (Mekke Devri), Şamil Yay., İst., 1981, s.274-285.

³⁴ en-Nedvî, Ebû'l-Hasan, *Rahmet Peygamberi*, Çev. Abdu'l-Kerim Özaydın, İz Yay., İst., 1992, s.67.

³⁵ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İrfan Yay., İst., Trs., I, 18-23; en-Nedvî, a.g.e., s.24.

lanımını, Arapların okuma yazma faaliyetlerinin yaygın olmadığı, okumayı yazmayı bilenlerin sayısının az olduğu bir dönemde, sonradan kazanmıştır. Hz. Peygamber'in toplumu "ümmiyyûn" olarak vassıflandırılırken onların okuma yazma bilmediklerinden ziyade, ilâhî kitap bilgisine sahip olmamaları ön planda tutulmuştur. Nitekim daha önce geçen ayetlerin hemen hepsinde bilhassa Âl-i İmran suresi 75. ayette bu anlam ön plana çıkmaktadır. O halde Hz. Peygamber'in okuma yazma bilip bilmediğinin belirsizliğini, onun hayatı ile ilgili bize aktarılan tarihî rivayetleri ve Kur'an'ın bu hususla ilgili başka ayetlerini tahlil ederek netleştirmemiz gerekir.

Hz. Peygamber, şehirlerin merkezi "Ümmü'l-Kur'â"da doğmuş, orada büyümüş, mensubu bulunduğu toplumun sosyal, siyasî problemleriyle ilgilenmiş,³⁶ çevresinden kopuk bir hayat yaşamamıştır. Şam'a giden ticaret kervanlarına katılıp ticaret yapmış³⁷, şehirde bulunan Kitap Ehli Yahudilerle görüşüp konuşmuştur.³⁸

Onun sahip olduğu zekâsı ve toplumdan kopuk olmayan hayatı, göz önünde bulundurulduğunda onun da diğer yaşlıları gibi okuma yazmayı öğrenmiş olması hiç de yadırganacak bir durum değildir. Ancak bunlar, bizim zannî varsayımlarımız olup bilgi ifade etmez. Bu varsayımların bilgi ifade edebilmesi için, sağlam delillerle temellendirilmesi gerekir. Bu deliller de elbette ki, bu konuda Hz. Peygamber hakkındaki sağlam haberlere dayanan yaşadığı toplumun kanaati, Hz. Peygamber'in okuma yazma faaliyetleriyle ilgili tutum ve davranışını yansıtan haberlerdir.

O dönemde kavmi, Kur'an'ı Hz. Peygamber'in yazdığı kanaatinde değildi. Nitekim bu hususta ne Hadis külliyyatında ne de İslâm Tarihi eserlerinde bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bilakis onlar, onun böyle bir şey yapamayacağını düşünerek, "*Bu eskilerin masallarıdır, bir başkasına yazdırmış olup kendisine sabah akşam okunmaktadır*"³⁹ demektedirler. Yine bu eserlerde Hz. Peygamber'in peygamberlik dönemine kadar olan hayatında, onun okur yazar olduğuna dair en ufak bir habere rastlanmamıştır ki, İslâm âlimleri, onun bi'sete kadar olan hayatında okuma yazma bilmediği hususunda görüş birliği içinde dilerler.⁴⁰

³⁶ Hilf'ul-Fudül antlaşmasına ve Ficar Harbine katılması, Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasındaki rolü gibi. Bkz. Hamidullah, a.g.e., I, 51-55.

³⁷ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Çev. Ahmed Asrar, Pınar Yay., İst., 1983, II, 256.

³⁸ Furkan suresi 5. ayette müşriklerin Kur'an hakkındaki birbirleriyle yaptıkları mütealalar anlatılmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in çağdaşları olan müşrikler dediler ki: "*Bu geçmişlerin uydurduğu masallardır. Bir başkasına yazdırmış olup kendisine sabah akşam okunmaktadır.*" Bu ayet, müşriklerin kendi aralarında, Hz. Peygamber'in, Yahudilerden olup Mekke'de oturan bazı kişilerle görüşüğünü ve Kur'an'ın onların yazması bir kitap olduğunu ve kendisine okunduğunu söylemeleri üzerine inmiştir. Mevdûdî, tefsirinde bu kişilerin adlarını vererek, bunların okuma yazması olmayan kişiler olduğunu söyler. Bkz. Mevdûdî, *Tefsir*, III, 574.

³⁹ Furkan, 25/5.

⁴⁰ Bkz. Hadis külliyyatının ve İslam Tarihi'nin veya Tarih kitaplarının ilgili bölümlerine ve Şimşek, M. Sait, "Ümmî" mad. *Şamil İslam Ansk.*, Şamil Yay., İst., 2000, VIII, 145-146.

Ancak peygamberlikten sonra okuma yazmayı öğrenip öğrenmediği hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Âlimlerin bir kısmı, Hz. Peygamber hiçbir zaman okuma yazma öğrenmemiştir derken, diğer bir kısmı ise, peygamberlikten sonra öğrenmiştir demişlerdir. Şimdi bu görüş farklılıklarına kaynaklık eden bilgileri arz edip Hz. Peygamber'in okuma yazmayı sonradan öğrenip öğrenmediği hususuna cevap aramaya çalışalım.

Hız. Peygamber'in hiçbir zaman okuma yazmayı öğrenmediği görüşünde olanların delilleri şunlardır:

1.Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber, A'raf suresi 157-158. ayetlerde "ümmî" olarak vasıflandırılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an, Hz.Peygamber'in okur-yazar olmadığının açık bir delilidir.

2.Bizzat Hz. Peygamber de kendisinin okur-yazar olmadığını ifade etmiştir: Vahyin ilk gelişinde Cebrâîl (a.s) O'na "Oku!" emrini verdiği zaman O, üç defa tekrar eden bu emre karşılık malum ve meşhurdur ki her defasında, "Ben okuma bilmem!" diye cevap vermiştir.⁴¹ Ayrıca "Biz ümmî bir ümmetiz; yazı bilmez, hesap yapmayız." buyurmuştur.⁴²

3.Kur'an-ı Kerim, Peygamberi "ümmî" diye vasıflandırmasına karşı müşrikler herhangi bir itirazda bulunmamışlardır: Ashâb-ı Kiram ve Rasulullah'ı görüp, durumunu bilen müşriklerce de okuma-yazma bilmediği kabul ediliyordu. Ashâb, Peygamber Efendimizin yaşayışını her safhasıyla zapt ve intikal ettirmeye hassasiyetle itinâ göstermiş, O'nun hâne-i saadetlerinde zevceleriyle özel ilişkilerine varıncaya kadar muttali oldukları her şeyi anlatmışlardır. Ama bu rivayet hazinesi içinde O'nun okur-yazar olduğuna dair hiç bir kayıt yoktur. Öte taraftan Hz. Peygamber gününde Mekke pek geniş olmayan bir çevreye sahipti. Mekkeliler O'nun her anını biliyorlardı. O, herhangi bir okula gitmemiş, Mekke'de sayısı zaten pek az olan okur-yazarlarla hemdem olup onlardan bir şeyler öğrenmemiş, ticarî seferlerinde uzun süre bir yerde konaklamamış, zaten diğer Mekkelilerle gidip gelmişti. Şayet bu şekillerden biriyle O, okuma-yazma öğrenseydi, nübüvvetini inkâr için bin bir sebep arayan ve yoktan iftiralar uyduran müşrikler bir mesnet bulmuş, bir fırsat yakalamış olurlar, itirazlarını ayyuka çıkarır ve gönüllere şüpheler sokarlardı. Ama katiyetle böyle olmamıştı; zira onlar Hz. Muhammed'in okur-yazar olmadığını yakînen biliyorlardı.⁴³ Bu sebeple de Kur'an'ın ifadesiyle müşriklerin: "(Bu ayetler) O'nun başkasına yazdırıp da kendisine sabah

⁴¹ Buharî, Bed'ul-Vahy 3; Müslim, İmân, 252.

⁴² Buharî, Savm, 13; Müslim, Siyam, 15; Ebû Dâvûd, Savm, 4.

⁴³ Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'an*, Mısır 1951, s.62; İbnu'l-Cevzî, *Vefa*, Mısır 1936, s. 269; Abdussabûr Şahin, *Hız. Muhammed Okurmu ve Yazmayı Biliyor mu İdi?*, Çev: Tayyar Altıkulaç, Diyanet Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 4, Ankara 1973, s.199; Muhammed Rıza, *Muhammed*, s.94; Ahmed Muhammed Şâkir, *Ta'lik alâ-Mâddeti "Ümmî"*, Dâiratu'l-Maârif el-İslâmiyye, Kahire trs, IV, 430; Önkâl, Ahmet, "*Hız.Peygamber'in Ümmiliği*", Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 2, Konya 1986, s.251,252.

akşam okunmakta olan evvelkilere ait masallardır.” demeleri,⁴⁴ onların Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmediğini kabullerinin ilâhî vahiyle tescilidir.

4.Rasulullah'a vahiy çok çeşitli zamanlarda ve çok çeşitli durumlarda gelirdi: Gündüz, insanlar içinde iken, yalnızken, namazda, geceleyin ve hatta uykuda... Bu durumlarda bazen Rasulullah'ın hemen yanında vahiy kâtibi bulunmayabiliyordu. Kâtip yokken vahiy geldiğinde şayet Rasulullah yazı bilseydi hemen yazıverirdi. Ama böyle olduğu hiç vâkî değildir; O'nun herhangi bir vahiy yazarak tespit ettiğine dair sarih, mevsuk, hatta zayıf ve merdûd tek rivayet yoktur. Allah Rasûlü nüzulü sırasında ayetleri ezberleyerek zaptetmek için o derece gayret sarfediyor, kendini o derece yoruyordu ki Cenâb-ı Hak, O'nu teskin eden ayetler inzal buyurmuştur.⁴⁵ Şayet O, yazıyı bilseydi kâtipleri yokken bu vahiyleri yazar ve sıkıntıya düşmezdi.⁴⁶

5. Peygamber'in okuyup yazdığına dair delil olarak getirilen haberlerin bir çoğu ya zayıf veya uydurmadır. Diğerleri ise mecazdır. Bu konuda açık ve kesin bir haber bulunsaydı hiç bir Müslüman onun okuyup yazma bilmediğini söyleyemezdi.⁴⁷

Hz. Peygamber'in hayatının hiçbir safhasında okuma yazmayı öğrenmediği görüşünü savunanların ileri sürdükleri bu delillerin tahlilini şöyle yapabiliriz:

1. A'raf suresinin 157-158. ayetlerinde Hz. Peygamber için “ümmî” vasfının kullanılması, daha önce de belirttiğimiz gibi onun okuma yazmayı hiç öğrenmemiş olmasına yeterli bir dayanak teşkil etmemektedir.

2. İlk vahiy, Hz. Peygamber'in Hira mağarasında bulunduğu günlerden bir gün orada nazil oldu. Bu esnada Cebrâil ile Hz. Peygamber arasında geçen konuşmayı Hz. Aişe şöyle anlatmaktadır: Melek bana, “oku” dedi. (مَا أَكْ بَقَارِي) “Ben okuyan biri değilim” dedim. Bunun üzerine melek beni tutarak sıktı. O kadar şiddetliydi ki tahammül edemiyordum. Sonra bıraktı ve tekrar “oku” dedi. Ben yine “Ben okuyan biri değilim” dedim. Beni tekrar şiddetli bir şekilde sıktı ve “oku” dedi. Ben yine “Ben okuyan biri değilim” dedim. Beni üçüncü defa öyle şiddetli sıktı ki tahammülüm kalmadı. Sonra beni bıraktı ve (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) ayetinden (عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ) lafzına kadar okudu.⁴⁸

Abdullah İbn İshak'ın Ubeyd bin Umeyrû'l-Leysî'ye dayanarak verdiği bir habere göre de Rasulullah (s.a.v) Cebrâil'in ipek kumaş üzerine yazılı bazı şeyler gösterdiğini, bunlar arasında Alak suresinin

⁴⁴ Furkân: 25/5.

⁴⁵ Kıyâme: 75/16; A'lâ, 87/6.

⁴⁶ Şahin, *Hz. Muhammed Okuma ve Yazmayı Biliyor mu İdi?* s. 199; Muhammed Rızâ, *Muhammed*, s. 65; Önkâl, a.g.m., s.252.

⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut, 1966, V, 331; Şimşek, a.g.m., VIII, 145-146. Ayrıca başka deliller için bkz., Önkâl, a.g.m., s.250-254.

⁴⁸ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1; *Sahih-i Buhârî Tercemesi*, I, 10-11, 3. No'lu Hadis.

ilk ayetlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu rivayetin devamı Hz. Aîşe'den gelen rivayet gibidir.⁴⁹

Ortada bir kitap yokken meleğin “oku” demesi gerçekten dikkat çekici bir husustur. Hz. Peygamber neyi okuyacaktı? Gerçi (أَفْرَأَى) emrinin kökü kabul edilen (kıraat)'ın zihinden ezbere okumak, düşünmek, araştırmak gibi anlamları da vardır ama asıl anlamı harfleri ve kelimeleri tertil üzere bir araya getirmektir.⁵⁰ Kıraat (okuma) Kur'an için düşünüldüğünde hem ezberden zihinden okuma hem de kitaba bakarak okuma anlamında kullanılmıştır. Bu noktada merhum Elmalılı da kıraatın kemali ezberden okumaktır diyerek Hz. Peygamber'den istenen okumanın da kitaba ihtiyaç olmaksızın zihinden okumak olduğunu belirtmiştir.⁵¹

Kelimenin temel anlamı, Hz. Peygamber'in meleğin “oku” emrine karşı verdiği cevap göz önünde tutulursa ilk gelen vahyin yazılı olarak gösterilmesi daha sağlıklı gözüküyor. Çünkü Hz. Peygamber, (أَفْرَأَى) “ne okuyayım” demiyor, (مَا أَعْلَمُ بِقَارِئٍ) “ben okuma bilmem” diyor. Onun bu cevabı ilk gelen vahyin yazılı bir şekilde ona sunulduğunu zihinde çağrıştırırken aynı zamanda onun da okuma yazma bilmediğini açıkça gösteriyor. Okuma bilseydi ne okuyayım diye bir cevap verirdi.

3. Kur'an'ın Hz. Peygamber'i “ümmî” diye vasıflandırmasına rağmen müşriklerin herhangi bir itirazda bulunmamları deliline gelince, Kur'an sadece Hz. Peygamber'i bu vasıfla vasıflandırmamış aynı zamanda onun toplumunu da bu vasıfla vasıflandırmıştır. Daha önce söylediğimiz gibi ümmî kelimesinden hareketle Peygamber'in okuma yazmasının olmadığı sonucuna varmak pek sağlıklı görünmemektedir.

4. Kıyame suresinin 16. ayeti: (لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَتَّبِعَلَ بِهِ) “Vahyin sözlerini tekrarlarlarken dilini hızla oynatıp durma” ve Âlâ suresinin 6. ayeti: (سَتَقْرَأُكَ فَلَا تَنْسَى) “Biz sana öğreteceğiz de sen asla unutmayacaksın.” Bu ayetler, Rasullullah'ın okuma yazmayı bilmediğinden dolayı vahyi öğrenmek için azami gayret sarfettiğini gösterir. Ama (سَتَقْرَأُكَ) lafzı okuma işleminin nasıl olduğu hususunda açıklamaya ihtiyaç duymaktadır. Hiç unutmayacak bir şekilde onu okutan kudret hiç okuma bilmediği halde ona okumayı da öğretebilir.

5. Hz. Peygamber'in okuyup yazdığına dair gelen haberlerin zayıf veya uydurma haberler olduğu deliline gelince;

Bu hususta İbn Kesir, “Peygamber, hiçbir zaman okuma yazma öğrenmemiştir, fakat Kadı Ebû Velid el-Bâcî ve takipçilerinin Buhârî'deki rivayetten dolayı Hz. Peygamber'in okuma yazma öğren-

⁴⁹ Mevdûdî, *Hız. Peygamberin Hayatı*, II, 280. Mevdûdî, bu rivayetin dipnotunda Taberî, İbn Hişam ve Süheyli'yi kaynak göstermiştir.

⁵⁰ Râğîb, a.g.e., s.669.

⁵¹ Yazır, a.g.e., IX, 323.

meden ölmediğini söylemişlerdir” demektedir.⁵² Bâcî ve İbn Ebî Şeybe'nin istidlalde buldukları bir başka delil de İbn Ebî Şeybe'nin Abdullah b. Utbe b. Mesud'dan tahrir ettikleri şu rivayettir: “Nebi (s.a.v) okumadan ve yazmadan vefat etmedi. (sağlığında yazdı ve okudu.)” Kettanî, bu rivayeti naklettikten sonra dipnotta, bu hadisi rivayet eden Taberânî'nin hadisin münker olduğunu ve Kur'an'a muhalif bulunduğunu kaydeder.⁵³ Buhârî'de geçen hadisin değerlendirmesini ise daha sonra yapacağız.

Hiz. Peygamber'in Bi'setten sonra okuma yazma öğrendiğini savunanların delilleri de şöyledir:

1. Hudeybiye musalahasıyla ilgili olarak Buhârî'de nakledilen bir rivayette şöyle denilmektedir:

“ = *Rasûlullah sahifeyi aldı, pek iyi yazamıyordu ve yazdı...*”⁵⁴ bu rivayet, mecaza imkan vermeyecek tarzda ve açıkça O'nun, ismini yazdığına delalet eder.

2. Yine İbn Mâce'nin Enes b.Mâlik'ten naklettiği bir rivayette Rasûlullah şöyle buyurur: “İsrâ gecesi Cennet'in kapısında 'Sadakanın ecri 10 misli, karz-ı hasenin ecri ise 18 mislidir.' diye yazılı olduğunu gördüm.”⁵⁵ Bu rivayet, onun okuduğunu kesin olarak anlatmaktadır. Okuyabilmek yazmanın bir bölümü olduğuna göre o, hem okuyor ve hem de yazmasını biliyordu. Bu konuda daha başka rivayetler de vardır.⁵⁶

3.Ankebût suresi 48. ayeti, Rasûlullah'ın Kur'an'dan önce hiç okuyup yazmadığı hususunda son derece açık ve kesindir. Ancak ayet nübüvvetten sonra Hiz. Peygamber'in okuyup yazabileceğini nefyetsizdir.

Yalnız Allah Rasûlünün okuma-yazma öğrenmeye mutlak bir ihtiyacı olmamış, bilmedikleri O'na Cenâb-ı Hak tarafından öğretilmiş, yazılması gerekli şeyler de kâtipleri tarafından yazılmıştır. Bu sebeple nübüvvetin, hatta hicretin ilk yıllarına ait olmak üzere Peygamber Efendimizin okuma-yazma bilmediğine dair nakledilen olaylar ve getirilen deliller doğrudur.

4.Aklî delil ki, o da şöyledir: Okuma-yazmayı teşvik eden bir dinin peygamberinin okuma-yazmayı öğrenmemiş olması düşünülemez. Huzurunda kâtipler vahyi yazıyorlardı ve o da yazdıklarına şahit oluyordu. Normal bir yeteneğe sahip olan biri bile o müddet içerisinde

⁵² İbn Kesir, *Tefsir*, XII, 6310-6311; Ayrıca bkz., Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, Kahire, 1355, VII, 155; Şahin, Abdussabur, a.g.m., s.195.

⁵³ el-Kettanî, Muhammed Ebû'l-Hay., *et-Teratibu'l-İdariyye*, Çev. Ahmet Özel, İz Yay., İst., 1990, I, 250.

⁵⁴ Buhârî, Meğazî, 43.

⁵⁵ İbn Mâce, Sadakat, 19.

⁵⁶ Hiz.Peygamber'in okuma-yazma bildiğine delalet eden diğer rivayetler zayıftır. Bu rivayetlerin zayıf olduğunu, rivayetleri veren kaynaklar da belirtmişlerdir. Bu rivayetler için bkz., Önkâl, a.g.e., s.255,256.

okuma-yazmayı öğrenirdi. Kaldı ki, Peygamber (s.a.v) gayet zekî ve kabiliyetli biriydi.⁵⁷

Hz. Peygamber'in peygamberlikten sonra okuma yazmayı öğrendiği görüşünü savunanların ileri sürdükleri delillerin tahlilini ise şöyle yapabiliriz:

1. Hudeybiye musalahası esnasında Hz. Peygamber'in yazdığına dair Buhârî'de bir hadis geçmektedir. Hadisi Berâ' b. Âzib (r.a) rivayet etmiştir. Hadisin konuyla ilgili bölümünü mealen vereceğiz.

Hz. Peygamber, Hudeybiye'de, Süheyl b. Amr'ın başkanlığında müşriklerle bir anlaşma yapmak için oturdular. Musalahanın katibi Ali (r.a) idi. Bir sulh metni hazırladılar ve metne şu şekilde bir giriş yaptılar:

“Bu, Allah Rasulü ve Süheyl'in üzerinde mutabık kaldıkları hususlardır.”

Karşı taraftaki müşrikler, Rasulullah'a:

- Biz senin risaletini kabul etmiyoruz ki! Biz senin Allah'ın Rasulü olduğunu bilmiş ve tasdik etmiş olsaydık seni (Mekke'ye girmekten) men etmezdik. Şu kadar ki sen Muhammed İbn Abdillah'sın dediler. Rasulullah:

- Vallahi ben Rasulullahım, Muhammed İbn Abdillah'ım dedi. Bundan sonra Ali'ye:

- “Rasulullah lafzını sil” buyurdu. Ali:

- Vallahi hayır. Ben senin Rasulullah unvanını katiyen silmem dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) kitabı aldı ve:

- Bu kitap, Muhammed İbn Abdillah'ın sulh olduğu şu maddeleri muhtevindir diye yazdı.⁵⁸

Berâ' b. Âzib'den rivayet edilen bu hadis, Buhârî'de dört, Müslim'de de iki ayrı yerde, farklı ama birbirine yakın ifadelerle geçer. Hadisin üç tariki Berâ' b. Âzib'den biri de Abdullah b. Ömer'den gelmiştir. Berâ' b. Âzib'den gelen rivayetlerin üç tarikenden biri yukarıda geçti. Diğer bir tarikte “Rasulullah yazdırdı” ifadesi geçerken üçüncü tarikte sulhun yapıldığı andaki bu tartışmadan bahsedilmez. İbn Ömer'den gelen rivayette de yazışma esnasındaki bu anlaşmazlıktan bahsedilmektedir.⁵⁹

Taberî'de geçtiği şekliyle Hz. Peygamber, “Ey Ali onu (o kelimeyi) göster” dedi. Hz. Ali de gösterdi. Rasulullah o kelimeyi kendi eliyle sildi. Yerine Muhammed b. Abdillah yaz buyurdu.⁶⁰

⁵⁷ Şimşek, a.g.m., VIII, 145.

⁵⁸ Buhârî, Şurut, 15; *Sahih-i Buhârî Tercemesi*, VIII, 116-119. 1158 No'lu Hadis.

⁵⁹ *Sahih-i Buhârî Tercemesi*, VIII, 120-121.

Müslim'de geçen hadislerle ve Mevdûdî'nin tefsirinde mealen verdiğine göre (Yine Berâ' b. Âzib tarikiyle) hadislerden birinde, Hz. Peygamber “Rasulullah lafzını bizzat sildi” şeklinde geçmekte. Diğerinde ise, Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye “Rasulullah” lafzının nerede olduğunu sordu, o da gösterdi. Hz. Peygamber de silip “İbn Abdillah” yazdı şeklinde geçmektedir. Bkz. Müslim, Cihad, 90, 92; Mevdûdî, a.g.e., IV, 264.

⁶⁰ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, Çev. M. Faruk Gürtuna, İst., Trs., III, 225.

Rivayetlerde birbirinden bağlantısız olmayan farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, “Rasulullah bizzat yazdı”, “sildi”, “Ali’den Rasulullah lafzını göstermesini istedi, sildi ve yerine yazdı” şeklinde geçmektedir.

“Rasulullah bizzat yazdı” şeklinde geçen rivayet muhtasar olarak verilmiş bir rivayete benziyor. “Ali’den o lafzı göstermesini istedi, sildi ve yerine yazdı” rivayeti birinci rivayeti açıklıyor ve tamamlıyor. Eğer durum bu şekilde cereyan etmişse yani Hz. Peygamber o lafzın yerini Ali’den sorarak silmişse yazması kolay açıklanır. Çünkü silmeden önce “Rasulullah” lafzını görmüştür. Tekrar bunun aynısını yazabilir. Ama durumu bu kadar çetrefilli bir şekilde açıklamaya da hacet yoktur. Çünkü hadislerde ortak olan bir şey var ki o da; Hz. Peygamber “Rasulullah” lafzını bizzat eliyle silmiş ve yerine İbn Abdillah yazmıştır. İster bunu Hz. Ali’den yerini göstermesini isteyerek yapsın, isterse böyle bir istekte bulunmadan direkt yapsın. Bu onun okur yazar olduğunu göstermez.

Bu hususla ilgili olarak Hafız Zehebî’nin bir değerlendirmesini aktarmak sanırım yerinde olur. Ona göre:

“Yalnız ismini yazmasını bilen kimse okuryazar sayılmaz. Çünkü o kâtip diye adlandırılmaz. Hükümdarların bazıları alamet (tuğra/imza) yazmak için çalıştıkları halde okuryazar değillerdir. Hüküm genel duruma göredir. Nadire göre verilemez.”⁶¹

Eğer Hz. Peygamber’in okuryazar olduğu ispatlanmak isteniyorsa. Onun kâtiplerine Besmele-i Şerif-i nasıl yazacaklarını öğretmesinden bahseden hadis delil olma bakımından yukarıdaki hadisten - sıhhatini bilmiyoruz- manen daha kuvvetlidir. Muaviye Hz. Peygamber’in huzurunda yazı yazarken Hz. Peygamber ona şöyle söylemiştir:

“Mürekkebi ıslah et, kalemi yont, bâ harfini doğrult (biraz uzat) sin’i dişleri belli olarak yaz, mim’i körletme, Allah lafzını güzel yaz, Rahman’ı uzat, Rahim’i güzel yaz.”⁶²

2. Rasulullah’ın İsrâ gecesi cennet’in kapısında karz-ı hasen veren kişinin ecriyle ilgili olarak gördüğü bir yazıdan haber vermesi ise, O’nun okuma bildiğine işaret etmez. Çünkü bu durum, madde ötesi âlemlerle ilgilidir; dünyevî bir meseleyle mukayesesi doğru olmaz. Öte taraftan Hz. Peygamber’in orada ne yazılı olduğunu sorup öğrenmesi de muhtemeldir.⁶³

3. Ankebut suresi 48. ayette Allah Teala, Rasulüne hitaben şöyle buyurmaktadır:

وَمَا كُنْتُمْ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّوا بِبَيْمِينِكُمْ إِذَا لَأْتَابَ الْمُبْتَلُونَ

⁶¹ Kettanî, a.g.e., I, 251; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VI, 524.

⁶² Kettanî, a.g.e., I, 211. Kettanî, bu rivayetin eş-Şifâ’da geçtiğini söyler ve yine bu hadise dair orada geçen bir açıklamayı da kaydeder. Rasulullah (s.a.v) yazı yazmamıştır ama kendisine her şeyin bilgisi verilmiştir. Bkz., Cemal Efendi, *Şifâ-i Şerif Tercümesi*, Dersaadet, ikinci baskı, İstanbul 1314, II, 897,898.

⁶³ Hafâcî, *Şerhu’s-Şifâ*, I, 117.

“Sen bundan önce ne bir yazı okur ne de onu elinle yazardın. Öyle olsaydı batıla uyanlar kuşku duyarlardı.”

Bu ayetle Hz. Peygamber’in kendisine vahiy gelinceye kadar okuma yazmayı bilmediği, ancak kendisine kitabın gelmesiyle kitapla tanıştığı ve kitabetle (kendi yazmasa bile) yakından alakadar olduğu vakası vurgulanmıştır. “Sen bundan önce herhangi bir kitap okumamış, elinle de yazmamıştın” ifadesinin mefhum-u muhalifi bundan sonra yani şimdi okuyor ve yazıyorsun anlamına gelir.

4. Hz. Peygamber, insanların okuma yazmaya teşvik etmiştir. Bilindiği gibi Bedir’de alınan esirlerden parası olmayanlar on Müslüman çocuğuna okuma yazma öğretme karşılığında serbest bırakılmıştır.⁶⁴ Bu dinin ilk emri “oku”dur. Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi, bir kitap getirmesidir. Bu kitap, vahyin başlangıcından bitişine kadar ezberlenmesinin yanında yazılmıştır da Hz. Peygamber’in birçok kâtibi vardı. Ve kendisi kendine gelen vahyi yazdırma işlemiyle bizzat ilgilenmiştir. İşte bu süreçte onun yazı yazmayı ve okumayı öğrenmesi garipsenecek bir durum değildir.

Aslında Hz. Peygamber’in okuma yazma bilip bilmediği hususu tarihte Hz. Peygamber’in ümmîliğinin onun için mucize oluşu şeklinde tartışılmıştır. Konunun müsteşrikler arasındaki tartışılmasındaki asıl amaç ise, onların, Kur’an’a ilâhî vahiyden başka bir kaynak arama gayretleridir.⁶⁵

Özellikle Blachere, Rudi Paret ve Ceatani gibi bazı müsteşrikler, Kur’an’ın pek çok kitabî kültürü kapsadığını, Peygamber’in Kureyşli yaşitlarının okuyup yazdıkları halde onun okuryazar olmasının gayr-i makul bir şey olacağını iddia etmektedirler.⁶⁶ Bu iddialarını temellendirme yollarından biri de “ümmî” kelimesi üzerinde yaptıkları açıklamalardır. Paret’e göre “ümmî” kelimesi, kök itibariyle Arapça olmayan Aramî veya İbranî bir kelimedir. Bu sebeple de ümmî

⁶⁴ Hamidullah, a.g.e., I, 226.

⁶⁵ Kur’an’ın kaynağı veya ona kaynak arama ile ilgili tartışmalar yeni değildir. Kur’an’ın indiği dönemde bile Kur’an’a kaynak arama girişimleri olmuştur. Bu girişimleri Kur’an bize Furkan suresi 5.ayetinde haber vermektedir. O dönemde bazıları, onu, Hz. Muhammed (s.a.v)’in uydurduğunu ve sabah akşam yazdığını iddia ederken, (Furkan, 25/5) bazıları da onun geçmişlerin masalları olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Nahl, 16/103; Hakka, 69/40, 42, 44-47) Özellikle günümüz batı dünyasında oryantalistler kendi dinî inançlarına göre Kur’an’ın kaynağını Hıristiyanlık veya Yahudilikte aramışlardır. Hatta bazıları insafsız bir şekilde Kur’an’ın Hz.Muhammed (s.a.v)’in sara nöbetleri sırasında ileri sürdüğü sözler olduğunu söyleyebilmişlerdir. (Bu iddiaları ileri süren müsteşriklerden, Goldziher, H.Gibb, W.M. Watt, R. Blachere, C. Huoart, P.Ed. Power, C. Tisdal, H. Lammens ve D. Sidersky’nin görüşleri için bkz., Sönmezsoy, Selahattin, *Kur’an ve Oryantalistler*, Fecr Yay., Ankara 1998, s.80-85; Âlim, Ömer Lütfi, *Kur’an ve Oryantalistler*, Islamic World Book Center, Sicilya, trs, s.43-57) Bütün bu iddiaları ileri sürerken benimsedikleri dinî ve felsefî görüşler, bu fikirleri ileri sürmelerinde etkili olmuştur. Özellikle oryantalistler açısından söz konusu İslâm olunca, çoğu defa objektif düşüncenin yerini dinî taassup almıştır. Ancak bu iddia sahiplerinin pek çoğu, Rudi Paret’te olduğu gibi, neticede Kur’an’ın bir insan sözü olmadığını, Onun üslubunun insanı cezbederek hayran bıraktığını ve sonunda kendilerinde saygı uyandırdığını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bkz., Paret, Rudi, *Kur’an Üzerine Makaleler*, Trc: Ömer Özsoy, Bilgi Vakfı, Ankara 1995, s.97.

⁶⁶ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, Yöneliş Yay., İst., 1989, II, 48.

kelimesi, okuma yazma bilmeyen kimse anlamına gelmez.⁶⁷ Hatta R. Paret, Hz.Peygamber'in bu kelimeyi Yahudilerden almış olabileceğini ileri sürmekte ayrıca, ümmî kelimesinin Hz.Peygamber hakkında Hicret'ten sonra kullanıldığını söyleyerek bunu, görüşlerini destekleyen bir delil saymaktadır.

Ahmed M.Şakir, Rudi Paret'in bu iddialarının geçersiz ve yanlış olduğunu söyleyerek ona şöyle cevap vermektedir: “Ümmî sıfatını Hz.Peygamber kendisi almamış, onu bu sıfatla Yüce Allah vasıflandırmıştır. Kur'an'da bu sıfatın Hicretten sonra kullanıldığı doğru değildir. Çünkü Hz.Peygamber'i iki ayrı ayetinde “*en-Nebiyü'l-Ümmîyyü*” diye zikreden A'raf suresi, Mekke'de nazil olmuştur. Kur'an'da bu kelime altı yerde geçer. Bu ayetler hep birlikte gözden geçirilirse, Ümmî kelimesinin Arap dilinde öteden beri bilinen “okuma yazma bilmeyen” anlamını taşıdığı açıkça görülür. Bu kelimeyi büyük lügat âlimleri ve müfessirler de böyle açıklamışlardır. Bunlardan Taberî, tefsirinde, görüşüne delil olarak: “Biz ümmî bir milletiz, yazı yazmayız, hesap bilmeyiz”⁶⁸ manasındaki sahih hadisi delil getirmiştir.⁶⁹ Çünkü Hz.Peygamber, kelimeyi bu hadisinde, kavmine hitap ederek, onların diliyle ve aralarında yaygın manasıyla açıklamış bulunuyordu. Büyük dil âlimi ve müfessir Ebu Hayyan el-Endelusi de aynı kanaattedir. Araf suresinde Peygamber'e verilen bu sıfatın manası, Mekke'de nâzil olan son surelerden Ankebut suresinin 48.ayetinde te'vil edilemeyecek bir şekilde açıklanmıştır.”⁷⁰

Daha önce söylediğimiz gibi Hz. Peygamber'in bi'setten önce okuma yazma bilmediği hususunda İslâm âlimleri arasında görüş birliği vardır. Hz.Peygamber'den gelen rivayetler ve Kur'an'ın üslubu da bunu göstermektedir. Bi'setten sonra ise, Hz. Peygamber'in ne bir kâtip gibi yazı yazdığı ne de bir kitaptan -bu kitap Kur'an olsa bile okuduğuna dair bir habere rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber gibi zeki birinin okuma yazmayı sonradan öğrenmiş olması da Kur'an'ı kendisinin uydurup yazdığı anlamına gelmez. Müsteşriklerin Hz. Peygamber'in okuma yazmayı bildiğini ileri sürerek bu sonuca varmaları mümkün değildir. Çünkü böyle bir iddiayı çürütecek çok çeşitli sağlam deliller vardır. Bu delilleri burada teker teker zikretmemiz çalışmamızın sınırlarını aşar. İslâm âlimleri bu türden iddialara gerekli cevapları vermişler, fakat bu cevapları verirken bazısı savunma psikolojisiyle hareket ederek Hz. Peygamber'in hiçbir zaman okuma yazma öğrenmediğini ileri sürmüşlerdir.

SONUÇ

Kur'an'da, altı yerde geçen “ümmî” kelimesi, kendilerine kitap inen Kitap Ehlinden bir grup için kullandığı gibi, Hz.Peygamber ve

⁶⁷ Çetin, a.g.m., XIII, 105. Rudi Paret, kelimenin kökünün Aramice veya İbranice olduğunu Kur'an'da çoğul olarak “ümmiyyün” şeklinde kullanıldığında müşrik Arapların kastedildiğini ancak Peygamber'in kendisi hakkında kullanımında açıkça bir mana taşımamakla beraber okuma yazma bilmeyen anlamına gelmediğini söylemektedir.

⁶⁸ Buhârî, Savm, 13.

⁶⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan An Te'vili'l-Kur'an*, XI, 8.

⁷⁰ Çetin, a.g.m., XIII, 105.

onun toplumu olan Araplar için de kullanmıştır. Ümmî kelimesinin Hz.Peygamber ve onun toplumu için sıfat olarak kullanılmasının en önemli anlamı; onların çağdaşları olan Rumlar, Fârisîler ve Yahudiler gibi yazılı bir kültüre sahip olmamalarıdır. Bu durum vahiy kurumu açısından son derece önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in "ümmî" olarak getirdiği kitap, en ünlü ediplere, geçmiş vahyin temsilcilerinden Âhbar'a bile meydan okumuştur.

Böyle bir kitap, okuma yazma bilen bir insana vahyedilmiş olsaydı, o zaman kitabı Peygamber'in yazdığını söyleyen oryantalistlerin bir yönüyle şüphelerine bahane gösterirlerdi. Nitekim Ankebut suresi 48. ayeti bunu açıkça dile getirmektedir. Kaldı ki Hz. Peygamber ümmî olduğu halde bunu söylemeye cüret edenler de olmuştur. Ancak ilâhî kudret, hikmeti gereği, elçilik görevini bir mucize olarak okuma yazma bilmeyen –bizdeki anlamıyla tahsilsiz- birine vermiş, böyle bir insanı da yazılı bir nizamı olmayan, düşünceleri felsefî doktrinlere dayanmayan, günübürlük yaşayan bir toplumun içinden seçmiştir.

Allah Teala son nebisini akıl ve duyularla elde edilen bilgiyle değil, akıl ve duyular üstü bir bilgiyle donanmış olarak göndermiştir ki, vahyin esrarı da buradan kaynaklanmaktadır. Yoksa insanlık o zamana kadar kendi emeği ile birtakım bilgiler edinmiştir.

Hz. Peygamber, okuma yazmayı en üst düzeyde öğrenebilecek zeka ve kabiliyete sahipken onun Kur'an'ı yazdığına dair hiçbir haber nakledilmemiştir.

Bu konuda bizim için en belirleyici ayet şudur: *“Sen bundan önce herhangi bir kitaptan okur değildin, elinle de yazmıyordun. Eğer böyle olmasaydı inkarcılar gerçekten kuşkuya düşerdi.”*⁷¹

Bu ayette Hz.Peygamber'in "ümmî" yani, okuma-yazma bilmeyen bir kişi olmasının başlıca hikmeti açıklanmaktadır. Eğer Rasulullah, okuma-yazma bilen bir kişi olsaydı, ümmî olan bir peygamber için bile “bu Kur'an'ı o uydurmuştur” demeğe kalkan ve en açık mucizeleri inkar eden müşrikler, iftiralarına bir ölçüde mesnet bulmuş olacaklar ve daha çok kimseleri kandırabileceklerdi. Böyle olmasaydı bile iman edenler değil sade inkarcılar kuşkuya düşerdi. Bu nokta çok önemlidir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Peygamber (s.a.v)'in okuma-yazmayı bilip bilmediği tarih boyunca münakaşa konusu olmuştur. Bu konuda kesin bir sonuca varmak da kolay değildir. Ancak onun peygamberlikten önce okuma-yazma bilmediği nass ile sabit olup, bu konuda herhangi bir ihtilaf da yoktur.

Bi'setten sonra ise, Hz. Peygamber'in ne bir kâtip gibi yazı yazdığı ne de bir kitaptan -bu kitap Kur'an olsa bile- okuduğuna dair sahih bir habere rastlanmamaktadır.

⁷¹ Ankebut, 29/48.

Bütün bunlara rağmen özellikle peygamberlikten sonra gözleri önünde belki de her gün cereyan eden yazışmalar sebebiyle, yazıların ve harflerin şekillerinin, peygamberliğin vasıflarından birisi olarak “*fetânet*” sıfatına sahip Hz. Peygamber'in dikkatini çekmiş olması ve bunların O'nun zihninde yer etmiş bulunması gayet normaldir. İslâmın tamamen yayıldığı, Kur'an'ın Allah tarafından inzal edildiğinde şüphe kalmadığı, müşriklerin Kur'an ayetlerinden bir tanesine bile benzer bir cümle söylemekten âciz kaldıkları bir dönemde, O'nun okur-yazar sayılamayacak derecede, kolay yazılabilen ve okunabilen bazı şeyleri bilmiş olmasına - kanâatimizce - hiç bir engel yoktur; bunu kabul etmek İslâmî naslarla da tezat teşkil etmez.

KAYNAKLAR

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad,
- **el-Mu'cemü'l-Müfehres Li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim**, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut trs.
- AHMED B. HANBEL, (ö.241/855),
- **el-Müsned**, Çağrı Yay., İstanbul 1988.
- AKSAN, Doğan,
- **Anlambilimi ve Türk Anlambilimi**, A.Ü.D.T.C. Fakültesi Yay., Ankara 1978.
- ÂLİM, Ömer Lütfi,
- **Kur'an ve Oryantalistler**, İslamic World Book Center, Sicilya, trs.
- ASIM EFENDİ, Ebu'l-Kemal Seyyid Ahmed,
- **Kâmus Tercemesi**, İstanbul H. 1305.
- ATEŞ, Süleyman,
- **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.
- BÂKILLÂNÎ,
- **İ'câzu'l-Kur'an**, Mısır 1951.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammed b.İsmail, (ö.256/870),
- **el-Câmiu's-Sahih**, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- CEMAL EFENDİ,
- **Şifâ-i Şerif Tercümesi**, Dersaadet, ikinci baskı, İstanbul 1314.
- ÇETİN, M. Nihad,
- “Ümmî” mad., **İslam Ansk.**, İstanbul 1986.
- DAVUDOĞLU, Ahmet,
- **Sahih-i Müslim Terceme Şerhi**, İstanbul 1973.
- DERVEZE, İzzet,
- **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, İstanbul 1989.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b.el-Eşas es-Sicistânî, (ö.275/888),
- **Sünenü Ebî Dâvud**, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- EBU HAYYAN,
- **el-Bahru'l-Muhit**, Kahire 1355.
- ESED, Muhammed,
- **Kur'an Mesajı**, İstanbul 2000.
- HAMİDULAH, Muhammed,
- **İslam Peygamberi**, İstanbul trs.
- HAMSÎ, Muhammed Hasan,
- **Tefsir ve Beyan Mea Esbabi'n-Nüzülü li's-Suyûtû Mea Fehârisi'l-Kâmile li'l-Mevâdî-i ve'l-Elfâz**, Beyrut trs.

- İBNU'L-CEVZÎ,
- *Vefa*, Mısır 1936.
- İZUTSU, Toshihiko,
- **God and Man in the Koran**, Tokyo 1964.
- İBN KESİR, Ebû'l-Fida İsmail, (ö.774/1372),
- **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, Beyrut 1966.
- **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, İstanbul 1991.
- İBN MÂCE, Muhammed b.Yezid Kazvinî, (ö.275/888),
- **es-Sünen**, Nşr: M.Fuad Abdalbâkî, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem,
(ö.711/1311),
- **Lisanu'l-Arab**, Beyrut trs.
- KETTANÎ, Muhammed Ebû'l-Hay,
- **ef-Terâtibu'l-İdariyye**, çev. Ahmet Özel, İz Yay., İstanbul 1990.
- KORZYBSKÎ, Alfred,
- **Science and Sanity**, America 1958.
- KÖKSAL, M. Asım,
- **Hz. Muhammed ve İslamiyet**, İstanbul 1981.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b.Ahmed, (ö.671/1272),
- **el-Câmi Li Ahkâmi'l-Kur'an**, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Alâ,
- **Tefhimu'l Kur'an**, İstanbul 1991.
- **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, İstanbul 1983.
- MOLLA AHMETOĞLU, Osman Zeki,
- **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, İstanbul trs.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim el-Haccac el-Kuşeyrî, (ö.261/875),
- **Sahihu Müslim**, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- NEDVÎ, Ebû'l-Hasan,
- **Rahmet Peygamberi**, İstanbul 1992.
- NESÂÎ, Ebu Abdirrahman Ahmed b.Şuayb, (ö.303/916),
- **Sünenü'n-Nesâî**, Çağrı Yay, İstanbul 1981.
- ÖNKAL, Ahmet,
- "**Hz.Peygamber'in Ümmiliği**", Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 2, Konya 1986.
- PARET, Rudi,
- **Kur'an Üzerine Makaleler**, trc. Ömer Özsoy, Bilgi Vakfi, Ankara 1995.
- PALMER, F.Robert,
- **Semantics**, Cambridge University Press, Londra 1976.
- RAĞIB, el-İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b.Muhammed, (ö.502/1108),
- **Müfredâtü Elfazı'l-Kur'an**, Beyrut 1997.
- RAZÎ, Fahreddin, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, (ö.606/1210),
- **et-Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Gayb)**, Beyrut 1995.
- SOYSALDI, Mehmet,
- **Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar**, Çağlayan Yay., İzmir 1997.
- SÖNMEZSOY, Selahattin,
- **Kur'an ve Oryantalistler**, Fecr Yay., Ankara 1998.
- ŞAHİN, Abdussabur,

- “**H.z.Muhammed (s.a.v) Okuma ve Yazmayı Biliyor mu idi?**”,
Çev: Tayyar Altıkulaç, Diyanet İlmi Dergi, Cilt: 12, Sayı: 4, Ankara
1973.
- ŞÂKİR, Ahmed Muhammed,
- *Ta'lik alâ-Mâddeti “Ümmî”*, Dâiratu'l-Maârif el-İslâmiyye,
Kahire trs.
- ŞİMŞEK, M. Sait,
- “Ümmî” mad., **Şamil İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 2000.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, (ö.310/922),
- **Câmiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an**, İstanbul trs.
- **Tarih-i Taberî**, İstanbul trs.
- ULMAN, Stephan,
- **Semantics**, Oxford, New York 1979.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi,
- **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul trs.
- ZEYNÜDDİN, b. Ahmet,
- **Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarih Tercemesi**, Ankara 1984.
- ZUHAYLÎ, Vehbe,
- **et-Tefsiru'l-Münîr fi'l-Akideti ve's-Şeriati ve'l-Menhec**, Dâru'l-
Fikr, Beyrut 1991.